

sive bonum, sive malum, reddente Domino unicuique secundum opera ejus. Ut enim hoc quod impenditur, possit ei prodesse post corpus, in ea vita est acquisitum, quam gessit in corpore.

4°. Dixi etiam tale aliquid ad Laurentium, quod ita se habet¹: Tempus autem, inquam, quod inter hominis mortem et ultimam resurrectionem interpositum est, animas abditis receptaculis continet, sicut unaquæque digna est vel requie vel ærumna, pro eo quod sortita est in carne dum viveret. Neque negandum est defunctorum animas pietate suorum viventium relevari, cum pro illis sacrificium Mediatoris offertur, vel eleemosynæ in Ecclesia fiunt. Sed eis hæc prosunt, qui cum viverent, ut hæc sibi postea possent prodesse, meruerunt. Est enim quidam vivendi modus, nec tam bonus, ut non requirat ista post mortem: nec tam malus, ut ei non prosint ista post mortem. Est vero talis in bono, ut his non requirat, est et rursus talis in malo, ut nec his valeat, cum hæc vita transierit, adjuvari. Quocirca hic omne meritum comparatur, quo post hanc vitam possit relevari quispiam, vel gravari. Nemo se autem speret, quod hic neglexit, cum obierit, apud Deum promereri. Non igitur ista, quæ pro defunctis commendandis frequentat Ecclesia, illi apostolicæ sunt adversa sententiæ, qua dictum est, « Omnes enim astabimus ante tribunal Christi, ut ferat unusquisque secundum ea quæ per corpus gessit, sive bonum sive malum²: » quia etiam hoc meritum sibi quisque cum in corpore viveret comparavit, ut ei possent ista prodesse. Non enim omnibus prosunt: et quare non omnibus prosunt, nisi propter differentiam vitæ, quam quisque gessit in corpore? Cum ergo sacrificia, sive altaris, sive quarumcumque eleemosynarum pro baptizatis

¹ In Enchirid. cap. 109 et 100. — ² 2 Cor. v, 10.

defunctis omnibus offeruntur, pro valde bonis gratiarum actiones sunt, pro non valde malis propitiationes sunt, pro valde malis, etiamsi nulla sunt adjumenta mortuorum, qualescumque vivorum consolationes sunt. Quibus autem prosunt, aut ad hoc prosunt, ut sit plena remissio, aut certe ut tolerabilior fiat ipsa damnatio.

QUÆSTIO III. — 1° Tertia tua quæstio est, « Utrum statim in adventu Domini credendum sit futurum esse iudicium, an spatio interposito temporis. « In cujus diebus » adventus, quoniam legimus, inquis, quod qui superabunt, rapiuntur in nubibus obviam Christo in aëra, et » sic semper cum Domino futuri sunt¹: » nosse desidero, utrum mox iudicium comitetur adventum; et ii qui rapiuntur in nubes, an solvantur in mortem? nisi forte ad vicem mortis ipsam immutationem debeamus accipere. »

2°. Huic interrogationi tuæ, qua quæris, utrum in adventu Domini mox credendum sit futurum esse iudicium, puto sufficiat fides Symboli, qua confitemur Christum a Patris dextera esse venturum ad vivos et mortuos iudicandos. Cum ergo ipsa sit ei causa veniendi, quid aliud acturus est mox ut venerit, nisi propter quod veniet? De illis autem qui rapiuntur in nubibus, in quadam epistola, quam scripsi ad filium meum nomine Mercatorem, procul dubio notissimum vobis, cum me consulisset de quibusdam quæstionibus Pelagianorum, qui negant mortem peccato esse retributam, quatenus disputaverim, in subditis lege. Illi autem², inquam, de quibus dixit Apostolus, cum loqueretur de resurrectione mortuorum, « Et » nos viventes qui reliqui sumus, simul cum illis rapiemur » in nubibus obviam Christo in aëra, et ita semper cum » Domino erimus³, » afferunt quidem aliquid quæstio-

¹ 1 Thess. iv, 17. — ² Ex Epist. cxcxiii, ad Mercatorem cap. 4. —

³ 1 Thess. iv, 17.

nis sed per se ipsos, non propter istos : nam et si non sunt etiam ipsi morituri, quid istos adjuvent omnino non video, cum talia de his dici possint, qualia de illis dicta sunt duobus, Enoch scilicet et Elia. Sed revera, quantum ad verba beati Apostoli pertinet, videtur asserere quosdam in fine sæculi adveniente Domino, cum futura est resurrectio mortuorum, non esse morituros, sed vivos re-
 pertos, in illam immortalitatem, quæ sanctis etiam cæteris datur, repente mutandos, et simul « cum illis rapien-
 » dos, sicut dicit, in nubibus. » Nec aliquid aliud mihi visum est, quoties de his verbis volui cogitare.

3°. Sed vellem hinc potius audire doctiores : ne illis etiam qui putant aliquos morte non præcedente vivificatos, ad vitam perpetuam transituros, dicere inveniatur Apostolus, « Stulte, tu quod seminas, non vivificatur, » nisi moriatur¹. » Nam et illud quod in plerisque codicibus legitur, « Omnes resurgemus, » unde fieri poterit, nisi omnes moriamur? Resurrectio quippe, nisi mors præcesserit, nulla est. Et quod nonnulli codices habent, « Omnes dormiemus, » multo facilius et apertius id cogit intelligi : et si quid aliud tale in sanctis Litteris invenitur, ad id videtur impellere, ut nullus hominum existimetur immortalitatem, nisi mors præcesserit, adepturus. Proinde ubi dixit Apostolus, « Et nos viventes qui reliqui sumus » in adventum Domini, non præveniemus eos qui ante dormierunt. Ipse enim Dominus in jussu et in voce Archangel¹ et in tuba Dei descendet de cælo, et mortui in Christo resurgent primo : deinde nos viventes, qui reliqui sumus, simul cum illis rapiemur in nubibus ob-
 » viam Christo in aëra, et ita semper cum Domino erimus². » Vellem, sicut dixi, de his verbis audire doctiores : et si mihi potuerint hæc ita exponi, ut in eis

¹ 1 Cor. xv, 36. — ² 1 Thess. iv, 15 et seqq.

possit intelligi, omnes homines qui vivunt vel post nos victuri sunt, esse morituros, corrigerem quod hinc aliquando aliter sensi. Neque enim debemus esse indociles doctores; et certe melius homo corrigitur pravus, quam frangitur durus : cum iis quæ scribimus, ita nostra vel aliorum exerceatur et erudiat infirmitas, ut tamen in eis nulla velut canonica constituatur auctoritas.

4°. Si autem in his verbis Apostoli nullus alius sensus poterit reperiri, et hoc eum intelligi voluisse claruerit, quod videntur ipsa verba clamare; id est, quod futuri sint in fine sæculi et adventu Domini, qui non expolientur corpore, sed superinduantur immortalitate, ut absorbeatur mortale a vita : huic sententiæ procul dubio conveniet, quod in Regula fidei confitemur, venturum Dominum, judicaturum vivos et mortuos : ut non hic intelligamus vivos justos, mortuos autem injustos, quamvis judicandi sint justus et injustus; sed vivos quos nondum exiisse, mortuos autem quos jam exiisse de corporibus, adventus ejus inveniet. Quæ si ita esse constiterit, illa verba excutienda erunt quomodo sic accipiamus, « Tu » quod seminas, non vivificatur, nisi moriatur : » et, « Omnes » resurgemus, sive, Omnes dormiemus¹ : » ut non adven-
 sentur huic sententiæ, qua quidam creduntur etiam cum suis corporibus in æternum non gustata morte victuri.

5°. Sed utrumlibet horum veracior et perspicacior intellectus inveniatur, quid ad causam pertinebit istorum, sive omnes debita morte plectantur, sive aliquibus ab hac conditione parcat; cum tamen constet non solum mortem animæ, verum etiam corporis secuturam non fuisse, si peccatum non præcessisset, et gratiæ mirabiliore virtute justos a morte ad æternam beatitudinem reviviscere, quam in mortis experientiam non venire? Hæc propter

¹ 1 Cor. xv, 36 et 51.

illos, de quibus mihi scripsisti, satis dicta sint: quamvis eos jam non existimem dicere, etiam si non peccasset Adam, fuisse vel corpore moriturum.

6°. Cæterum quod attinet ad quæstionem resurrectionis, propter illos qui creduntur non esse morituri, sed ex hac mortalitate ad immortalitatem sine morte media transituri, inquisitio diligentior adhibenda est; et si quid hinc absolutum ac definitum disputatione rationabili atque perfecta vel audisti, vel legisti, vel etiam ipse adhuc audire au legere ut excogitare potueris, peto mihi mittere non graveris. Ego enim, quod confitendum est charitati tuæ, plus amo discere quam docere: nam hoc admone-mur etiam dicente apostolo Jacobo, « Si autem omnis » homo velox ad audiendum, tardus autem ad loquen- » dum¹. » Utergo discamus, invitare nos debet suavitas ve-ritatis: ut autem doceamus, cogere necessitas charitatis: ubi potius optandum est, ut transeat ista necessitas, qua hominem docet aliquid homo, et simus omnes docibiles Dei²: quamvis et hoc simus cum ea quæ ad veram pieta-tem pertinent discimus, etiam quando illa docere videtur homo. Quia « neque qui plantat, est aliquid, neque qui » rigat, sed qui incrementum dat Deus³. » Cum itaque si Deus incrementum non daret, nihil essent Apostoli plan- tatores et rigatores; quanto magis ego vel tu vel quilibet hujus temporis homines, quando nobis videmur esse doc- tores?

QUÆSTIO IV. — 1° Quarta tua quæstio est, « Quare » dixerit David: « Potens in terra erit semen ejus, gene- » ratio rectorum benedicetur⁴: » cum sciamus justorum » filios et fuisse et esse maledictos, et injustorum et fuisse » et esse benedictos. »

2°. Huic quæstioni de Psalmi ipsius expositione respon-

¹ Jacob. 1, 19. — ² Isai. LIV, 13. — ³ 1 Cor. III, 7. — ⁴ Psal. CIX, 2.

deo, quem cum in populo tractarem dixi: « Beatus enim » vir qui timet Dominum, in mandatis ejus volet nimis¹. » Viderit Deus, qui solus et veraciter et misericorditer ju- dicat, quantum iste proficiat in mandatis ejus. Quoniam « tentatio est vita humana super terram², » sicut sanctus Job dicit. Et iterum scriptum est, « Quoniam corpus » quod corrumpitur, aggravat animam; et deprimit ter- » rena inhabitatio sensum multa cogitantem³. » Qui au- tem judicat nos, Dominus est: nec ante tempus judicare debemus, donec veniat Dominus, et illuminet abscondita tenebrarum, et manifestabit cogitationes cordis et tunc laus erit unicuique a Deo⁴. Viderit ergo ille quantum quis- que proficiat: in mandatis ejus tamen volet nimis, qui pacem illius coedificationis adamaverit; nec jam despe- rare debet, quoniam in mandatis ejus volet nimis, et pax in terra hominibus bonæ voluntatis⁵.

3°. Inde « potens in terra erit semen ejus⁶. » Semen fu- turæ messis, opera esse misericordiæ, Apostolus testis est, qui dicit: « Bonum autem facientes non deficiamus: tem- » pore enim proprio metemus⁷. » Et iterum, « Hoc au- » tem inquit, qui parce seminat, parce et metet⁸. » Quid autem, fratres, potentius, quam ut regnum cælorum non solum Zacchæus emat dimidio rerum suarum⁹, sed et vidua duobus minutis, et tantumdem ibi uterque pos- sideat¹⁰? Quid potentius, quam ut idem regnum et the- sauris diviti et calice aquæ frigidæ pauperi valeat? Sunt autem qui ista faciant dum terrena conquirunt, aut hic mercedem sperantes a Domino, aut hominibus placere cupientes. Sed, « Generatio rectorum benedicetur¹¹: » id est, opera eorum quorum bonus Deus Israël, qui recto sunt

¹ Ex Enarratione in Psal. CXI, num. 2. — ² Job, VII, 1. — ³ Sap. IX, 15. ⁴ 1 Cor. IV, 4 et 5. — ⁵ Luc. II, 14. — ⁶ Psal. CXI, 2. — ⁷ Gal. VI, 9. — ⁸ 2 Cor. IX, 6. — ⁹ Luc. XIX, 8. — ¹⁰ Marc. XII, 42. — ¹¹ Psal. CXI, 2.

corde¹; rectum autem cor est, non resistere patri emendanti, et credere pollicenti: non eorum quibus commoventur pedes, et effunduntur gressus atque labuntur, sicut in alio Psalmo canitur, dum zelant in peccatoribus pacem peccatorum videntes², et putant perire opera sua, quia non eis merces redditur peritura. At iste vir qui timet Dominum, et in templum sanctum Dei conversione recti cordis aptatur, nec gloriam hominum quærit, nec terrenas divitias concupiscit: et tamen, « Gloria et divitiæ in » domo ejus³. » Domus enim ejus cor ejus est, ubi Deo laudante opulentiùs habitat cum spe vitæ æternæ, quam hominibus adulantibus in marmoratis laqueatisque tectis cum timore mortis æternæ. Hujus enim « justitia manet » in sæculum sæculi. » Ipsa ejus gloria, ipsæ divitiæ. Illius autem purpura et byssus et epulæ splendidæ⁴, et cum præsto sunt, transeunt; et cum ad finem venerint, aquæ guttam ex digito stillante desiderans, ardens lingua clamabit. Hæc sunt quæ in dicto Psalmo exposuisse me memini, et ad quæstionis tuæ quarto loco propositæ solutionem satis esse nunc existimo. Quinto autem loco id proposuisti, unde post omnia disputaturum me esse promisi.

QUÆSTIO VI. — 1°. Sexta tua propositio est: « Utrum juxta historiam libri Regnorum Pythonissa ipsum prophetam Samuëlem de inferno invocaverit⁵. »

2°. Hoc a me beatæ memoriæ Simplicianus Mediolanensis episcopus aliquando quæsivit. Quid ergo ei responderim, subditum lege⁶. Item quæris, inquam, utrum spiritus immundus, qui erat in Pythonissa, potuerit agere ut Samuel a Saüle videretur et loqueretur cum eo. Sed multo majoris miraculi est, quod ipse Satanus princeps

¹ Psal. LXXI, 1. — ² Ibid. 2. — ³ Id. CXI, 3. — ⁴ Luc. XVI, 19. — ⁵ 1 Reg. XX, 7. — ⁶ Ex lib. II Quæst. ad Simplician. quæst. 3.

omnium immundorum spirituum potuit loqui cum Deo, et petere tentandum Job justissimum virum¹: qui etiam tentandos Apostolos petiit². Aut si hoc non ideo habet difficilem quæstionem, quia per quam voluerit creaturam, cui voluerit creaturæ, ubique præsens veritas loquitur, nec propterea magni meriti est cui loquitur Deus: interest enim quid loquatur; quia et imperator cum multis innocentibus non loquitur, quibus providentissime consulit ad salutem; et cum multis nocentibus loquitur, quos jubet interfici: si ergo hinc propterea nulla quæstio est; nulla sit quæstio quomodo etiam immundus spiritus cum anima sancti viri loqui potuerit. Omnibus enim sanctis Deus creator et sanctificator longe utique major est. Quod si hoc movet, quod licuerit maligno spiritui excitare animam justis, et tanquam de abditis mortuorum receptaculis evocare; nonne magis mirandum est, quod Satanus ipsum Dominum assumpsit et constituit super pinnam templi³? Quolibet enim modo fecerit, ille etiam modus quo Samueli factum est ut excitaretur, similiter latet. Nisi forte quis dixerit, faciliorem diabolo fuisse licentiam ad Dominum vivum unde voluit assumendum, et ubi voluit constituendum, quam ad Samuelis defuncti spiritum a suis sedibus excitandum. Quod si illud in Evangelio nos ideo non perturbat, quia Dominus voluit atque permisit nulla diminutione suæ potestatis et divinitatis id fieri; sicut ab ipsis Judæis, quanquam perversis atque immundis et facta diaboli facientibus, et teneri se, et vinciri, et illudi, et crucifigi atque interfici passus est: non est absurdum credere ex aliqua dispensatione divinæ voluntatis permissum fuisse, ut non invitus nec dominante atque subjugante magica potentia, sed volens atque obtemperans occultæ dispensationi Dei, quæ et Pythonissam illam

¹ Job, I, 11. — ² Luc. XXII, 31. — ³ Matth. IV, 5.

et Saülem latebat, consentiret spiritus Prophetæ sancti se ostendi aspectibus regis, divina eum sententia percussurus. Cur enim anima boni hominis, a malis vivis evocata si venerit, amittere videatur dignitatem suam; cum et vivi plerumque boni vocati ad malos veniant, et agant cum eis quod officium postulat æquitatis, servato atque inconcusso decore virtutis suæ, et illorum vitis pro rerum præsentium vel usu vel necessitate tractatis?

3º. Quanquam in hoc facto potest esse alius facilius exitus et expeditior intellectus, ut non vere spiritum Samuelis excitatum a requie sua eredamus, sed aliquod phantasma, et imaginariam illusionem diaboli machinationibus factam, quam propterea Scriptura nomine Samuelis appellat, quia solent imagines rerum earum nominibus appellari, quarum imagines sunt. Sicut omnia quæ pinguntur atque finguntur ex aliqua materie metalli aut ligni, vel cujusque rei aptæ ad opera hujusmodi, quæque etiam videntur in somnis, et omnes fere imagines, earum rerum quarum imagines sunt, appellari nominibus solent. Quis est enim, qui hominem pictum dubitet vocare hominem? Quandoquidem et singulorum quorumque picturam cum aspiciamus, propria quoque nomina incunctanter adhibemus: velut cum intuentes tabulam aut parietem, dicimus: Ille Cicero est, ille Sallustius, ille Achilles, ille Hector, hoc flumen Simois, illa Roma; cum aliud nihil sint quam pictæ imagines. Unde Cherubim cum sint cælestes potestates, ficta tamen ex metallo, quod imperavit Deus, super arcam Testamenti¹, magnæ rei significandæ gratia, non aliud quam Cherubim illa quoque figmenta vocitantur. Item quisquis videt somnium, non dicit: Vidi imaginem Augustini aut Simpliciani; sed, Vidi Augustinum aut Simplicianum: cum eo tempore, quo tale aliquid

¹ Exod. xxv, 18.

vidit, nos ignoraremus; usque adeo manifestum est, non ipsos homines, sed imagines eorum videri. Et Pharaos spicas se dixit vidisse in somnis et boves, non spicarum aut boum imagines¹. Si igitur liquido constat nominibus earum rerum, quarum imagines sunt, easdem imagines appellari; non mirum est quod Scriptura dicit Samuelem visum, etiamsi forte imago Samuelis apparuit, machinamento ejus qui transfiguratur se velut angelum lucis, et ministros suos velut ministros justitiæ².

4º. Jam vero si illud movet, quomodo et a maligno spiritu Saüli vera prædicta sunt: potest et illud mirum videri, quomodo dæmones agnoverint Christum, quem Judæi non agnoscebant³. Cum enim vult Deus etiam per infirmos infernosque spiritus aliquem vera cognoscere, temporalia duntaxat atque ad istam mortalitatem pertinentia, facile est, et non incongruum, ut omnipotens et justus ad eorum pœnam, quibus ista prædicuntur, ut malum quod eis impendet antequam veniat prænoscendo patiantur, occulto apparatu ministeriorum suorum etiam spiritibus talibus aliquid divinationis impertiat, ut quod audiunt ab Angelis, prænuntient hominibus. Tantum autem audiunt, quantum omnium Dominus atque moderator vel jubet vel sinjt. Unde etiam spiritus Pythonius in Actibus Apostolorum attestatur Paulo apostolo⁴, et Evangelista esse conatur. Miscent tamen isti fallacias, et verum quod nosse potuerint, non docendi magis quam decipiendi fide prænuntiant. Et forte hoc est quod cum illa imago Samuelis Saülem prædiceret moriturum, dixit etiam secum futurum⁵: quod utique falsum est. Magno quippe intervallo post mortem separari bonos a malis in Evangelio legimus, cum Dominus inter superbum illum divitem,

¹ Gen. xli, 18. — ² 1 Cor. xi, 14. — ³ Matth. viii, 29. — ⁴ Act. xvi, 17. — ⁵ 1 Reg. xxviii, 19.

cum jam apud inferos tormenta pateretur¹, et illum qui ad ejus januam ulcerosus jacebat, jam in requie constitutum, magnum chaos interjectum esse testatur. Aut si propterea Samuel Saüli dixit: Mecum eris, ut non ad æqualitatem felicitatis, sed ad parem conditionem mortis referatur, quod uterque homo fuerit, et uterque mori potuerit, jamque mortuus mortem vivo prænuntiabat; perspicit, quantum opinor, prudentia tua, secundum utrumque intellectum habere exitum illam lectionem qui non sit contra fidem: nisi forte profundiore et perplexiore inquisitione, quæ vel virium mearum vel temporis excedit angustias, inveniatur ad liquidum, vel posse vel non posse animam humanam, cum ex hac vita emigraverit, magicis carminibus evocatam vivorum apparere conspectibus, etiam corporis lineamenta gestantem, ut non solum videri valeat, sed et agnosci. Et si potest, utrum etiam justi anima, non quidem cogatur magicis sacris, sed dignetur ostendi occultioribus imperiis summæ legis obtemperans: ut si fieri non posse claruerit, non uterque sensus in hujus Scripturæ tractatione atque expositione admittatur, sed illo excluso, imaginaria simulatio Samuelis diabolico ritu facta intelligatur. Sed quoniam, sive illud fieri possit, sive non possit, tamen fallacia Satanae atque imaginum simulandarum callida operatio decipiendis humanis sensibus multiformis invigilat, pedetentim quidem, ne inquisitionibus diligentioribus præscribamus, sed tamen potius existimemus tale aliquid factum maligno Pythonissæ illius ministerio, quandiu nobis aliquid amplius excogitare atque explicare non datur.

5°. Hæc sunt quæ tunc de Pythonissa et Samuele scripsi. Sed quam non frustra dixerim, pedetentim nos in hac re gesta simulatam Samuelis imaginem maligno Pytho-

¹ Luc. xvi, 26.

nissæ ministerio præsentatam existimare debere, ne inquisitionibus diligentioribus præscribamus, mea posterior inquisitio declaravit, quando inveni in libro Ecclesiastico, ubi patres laudantur ex ordine, ipsum Samuelem sic fuisse laudatum, ut prophetasse etiam mortuus diceretur¹. Sed si et huic libro ex Hebræorum, quia in eorum non est, canone contradicitur: quid de Moyse dicturi sumus, qui certe et in Deuteronomio mortuus², et in Evangelio cum Elia qui mortuus non est³, legitur apparuisse viventibus?

QUÆSTIO VII. — 1°. Septima tua propositio est: « Quaaliter satisfaciendum sit eis, qui dicunt Saram stuprum non effugisse, cum dicant Abimelech ab ejus conventionem somnio esse revocatum, et immissum in ejus copulam Pharaonem⁴. »

2°. Quomodo dicant immissum in ejus copulam Pharaonem, non video; cum ad hoc credendum Scriptura non cogat. Accepit enim eam quidem in uxorem, continuoque ditatus est Abraham multis Ægyptiorum muneribus propter illam: sed non scriptum est, quod cum ea Pharao dormierit, eique permixtus sit; quoniam Deus eum multis magnisque cladibus affligendo id facere non permisit. Non enim placitæ regibus ad conjugium fœminæ mox etiam carne copulabantur. Sed sicut legimus in libro, qui prænotatur Esther, per aliquot menses, imo per totum annum⁵, unguentis, pigmentis, aromatis accurabantur earum corpora, priusquam corpori regio miscerentur. Hoc ergo spatio facta sunt illa quæ scripta sunt, donec Pharao contritus et exterritus marito restitisset uxorem. Abimelech autem quoniam somnio est ab ejus commixtione prohibitus, ideo qui Saram stuprum non vitasse contendunt, putant utique regem, ut somniaret,

¹ Eccli. xlvi, 23. — ² Deut. xxxiv, 5. — ³ Matth. xvii, 3. — ⁴ Gen. xx, 2, et xii, 15. — ⁵ Esther, ii, 21.